

A Social Practice Perspective on Consumption of Agricultural Land in the West of Tabriz (From the Preparation of the First Master Plan of Tabriz City in 1970 Until Now)

Mahbubeh Soleimanzadeh¹ | Rasoul Ghorbani² |
Mohammadreza Pourmohammadi³ | Hassan Mahmoudzadeh⁴ |
Ahad Ebrahimpour⁵

1. Corresponding Author, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Planning and Environmental Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: m.soleimanzadeh@tabrizu.ac.ir
2. Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Planning and Environmental Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
3. Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Planning and Environmental Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
4. Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Planning and Environmental Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
5. Research Center of the Islamic Council of Tabriz Metropolis, Tabriz, Iran.

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 22 Dec 2023

Received in revised form:
30 May 2024

Accepted: 05 Jun 2024

Available online: 21 Jun
2024

Keywords:

Agriculture park,
Food Security,
Great Park of Azarbayjan,
Land Use,
Urban sustainability.

In the era of climate change, ensuring food security through the utilization of agricultural lands in and around cities is paramount. These lands are threatened by urban expansion, and their preservation requires the support of urban planners. This research examines the issue of repurposing urban agricultural land for other urban uses from a social practice perspective rather than a physical or legal one. The article explores why and how changes in agricultural land use occur and the potential for intervention, guidance, and management of this process from a social practice standpoint. The case study focuses on agricultural lands in the west of Tabriz city over more than 50 years, from the approval of the first urban plan to the present. The study employs historical reconstruction for analysis. "Sayings" are analyzed using texts from urban development plans, while "doings" are derived from maps of the current situation from different years and interviews with long-time neighborhood residents. The findings indicate that changes in the three sources of meanings, materials, and competence have altered social practices in different periods during this period. If this continues, it could lead to changes in land use methods. Also, multiple meanings and corresponding materials and competence coexisted during each period, weakening or strengthening the dominant social practice. Throughout the period, the differing perspectives of urban management, landowners, and citizens have influenced the process of social practice.

Cite this article: Soleimanzadeh, M., Ghorbani, R., Pourmohammadi, M., Mahmoudzadeh, H., & Ebrahimpour, A. (2024). A Social Practice Perspective on Consumption of Agricultural Land in the West of Tabriz (From the Preparation of the First Master Plan of Tabriz City in 1970 Until Now). *Geography and Environmental Sustainability*, 14 (2), 33-47. <https://doi.org/10.22126/GES.2024.9937.2712>

© The Author (s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/GES.2024.9937.2712>

Publisher: Razi University

بررسی روند مصرف زمین‌های کشاورزی غرب تبریز از دریچه کردار اجتماعی (پیش از تهیه اولین طرح جامع شهر تبریز در سال ۱۳۴۹ تا کنون)

محبوبه سلیمان‌زاده^۱ رسول قربانی^۲ محمدرضا پورمحمدی^۳ حسن محمودزاده^۴ احد ابراهیم‌پور^۵

۱. نویسنده مسئول، گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m.soleimanzadeh@tabrizu.ac.ir
۲. گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
۳. گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
۴. گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
۵. مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی کلاشهر تبریز، تبریز، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخچه مقاله:</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۱۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۶</p> <p>دسترسی آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>امنیت غذایی، پارک بزرگ آذربایجان، پارک کشاورزی، پایداری شهری، کاربری اراضی.</p>	<p>اهمیت تأمین امنیت غذایی در عصر تغییر اقلیم موجب توجه روزافزون به نظام‌های غذایی محلی شده است که کشاورزی در شهرها و محیط‌های بلافضل اطراف آن یکی از ارکان اصلی آن است. اراضی که به‌شدت در معرض گسترش‌های جدید شهری هستند و حفاظت از آنها بدون حمایت برنامه‌ریزان شهری ممکن نیست. پژوهش حاضر بر خلاف پژوهش‌های پیشین در زمینه حفاظت از اراضی کشاورزی شهری که اغلب به ابعاد کالبدی یا قانونی موضوع پرداخته‌اند؛ از دریچه کردار اجتماعی به موضوع مصرف اراضی حاصلخیز کشاورزی برای سایر کارکردهای شهری می‌پردازد. هدف مقاله حاضر این است که چرایی و چگونگی تغییرات شیوه‌های مصرف زمین‌های کشاورزی و امکان مداخله، هدایت و مدیریت آن از منظر کردار اجتماعی بررسی شود. به این منظور اراضی کشاورزی غرب شهر تبریز در یک دوره زمانی بیش از پنجاه سال، قبل از تصویب اولین طرح جامع تبریز تا کنون که سومین طرح جامع شهر تصویب شده است بررسی شده‌اند. باتوجه به طولی بودن مطالعه و فاصله زمانی از روش بازسازی تاریخی استفاده شده است که برای تحلیل «گفته‌ها» از تحلیل اسناد تاریخی (به‌ویژه طرح‌های توسعه شهری) و برای اقدامات از نقشه‌های وضع موجود دوره‌های مختلف در دسترس و مصاحبه با ساکنین محلی استفاده شده است. یافته‌ها حاکی است در این دوره تغییر منابع سه‌گانه معانی، مواد و متخصصین در دوره‌های مختلف مورد بررسی کردارهای اجتماعی را تغییر داده و در صورت استمرار باعث تغییر شیوه‌های مصرف اراضی به نفع یا ضرر پایداری شهری شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد در هر دوره زمانی چندین نگرش هم‌زمان وجود داشته است که با مواد و شایستگی‌های متناظر خود کردارهای اجتماعی را شکل داده یا کردار اجتماعی غالب را تضعیف یا تقویت کرده‌اند، همچنین شاهد اختلاف بین دیدگاه و عمل مدیریت شهری از بالا و مالکان زمین از پایین بوده‌ایم و شهروندان هم تقویت‌کننده یا تضعیف‌کننده کردار غالب اجتماعی بوده‌اند.</p>

استناد: سلیمان‌زاده، محبوبه؛ قربانی، رسول؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ محمودزاده، حسن؛ ابراهیم‌پور، احد (۱۴۰۳). بررسی روند مصرف زمین‌های کشاورزی غرب تبریز از دریچه کردار اجتماعی (پیش از تهیه اولین طرح جامع شهر تبریز در سال ۱۳۴۹ تا کنون). *جغرافیا و پایداری محیط*، ۱۴ (۲)، ۳۳-۴۷. <https://doi.org/10.22126/GES.2024.9937.2712>

مقدمه

کشاورزی شهری، کاشت و پرورش گیاهان در داخل و محیط بلافاصل شهرها (Xianghui & Xiaoliang, 2012)، یکپارچه با اقتصاد و در تعامل با زیست‌بوم شهری است (بازگیر و همکاران، ۱۳۹۸ و Han & Wang, 2021) و حفاظت از کشاورزی شهری، به جهت دسترسی به مواد غذایی محلی سالم و کاهش مسافت کالا تا محل مصرف، مشارکت، توسعه اقتصادی و حتی استفاده از زباله‌های آلی است و در نتیجه آن توسعه پایدار از طریق حفاظت محیط‌زیست (ولیبور و همکاران، ۱۳۹۲، روضاتی و قنبران، ۱۳۹۲، یادآور و همکاران، ۱۳۹۹، Agarwal et al., 2021، Blay-Palmer et al., 2018) و مهم‌تر از آنها به عنوان یک راهبرد معیشتی برای فقرای زمین‌دار (Maxwell, 1999) ضروری است.

امروزه در مواجهه با کشاورزی شهری با دو واقعیت متزاحم روبرو هستیم. از یک طرف با تغییر اقلیم و اهمیت یافتن امنیت غذایی (زرکش و همکاران، ۱۳۹۸) جوامع علمی و سیاسی توجه روزافزونی به نظام‌های غذایی محلی داشته‌اند (Su et al., 2017) و امروزه تولید غذای محلی به‌عنوان یک «خیر مشترک» حمایت می‌شود (James, 2014). از طرف دیگر می‌دانیم شهرنشینی و کارکردهای شهری، علت اصلی تغییرات محیطی است (صدر موسوی و رحیمی، ۱۳۹۱) و با تغییر رابطه مردم و محیط در نتیجه توسعه شتابان شهری (Salle, 2019) زمین کشاورزی صرفاً زمین «در انتظار توسعه» فرض می‌شود (Jansma & Wertheim-heck, 2021). تا سال ۲۰۵۰ میلادی احتمالاً ۲.۵ میلیارد نفر به جمعیت شهری زمین اضافه می‌شود (United Nations, 2014: 23). ۶۸ درصد زمین‌های لازم برای سکونت این جمعیت که تا سال ۲۰۰۰ هنوز ساخته نشده بودند (Fragkias et al., 2013: 423) بیشتر زمین‌های کشاورزی هستند (FAO, 2021; Gren & Booker, 2018) و اگر حمایت برنامه‌ریزان شهری نباشد به مصرف سایر کارکردهای شهری می‌رسند (Andersson, 2012). حال در این فرایند توسعه شهرنشینی چگونه می‌توان از مصرف اراضی کشاورزی شهری توسط سایر کارکردهای شهری حفاظت کرد؟

در مطالعات پیشین در زمینه کشاورزی شهری ایران، هاشمی بناب و همکاران (۱۳۹۱)، روضاتی و قنبران (۱۳۹۲)، یادآور و همکاران (۱۳۹۹)، امیرزاده و همکاران (۱۳۹۹)، ملکی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹) و عبادی و محبی (۱۴۰۰) بر تأثیرات، مزایا و فواید کشاورزی شهری، حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۵)، حمیدی و یعقوبی (۱۳۹۵)، راسخی و همکاران (۱۳۹۷)، زرکش و همکاران (۱۳۹۸)، پورجاوید و همکاران (۱۳۹۹)، کرمی و صلاحی (۱۳۹۹) و یادآور و همکاران (۱۴۰۰) بر اقدامات ترویجی و آموزشی و خلیل‌نژاد و همکاران (۱۴۰۰)، بر ملاحظات مربوط به طراحی تأکید داشته‌اند. قیومی محمدی (۱۳۷۹)، صدرموسوی و رحیمی (۱۳۹۱) و شفیع‌ی ثابت (۱۳۹۳) تغییرات و تخریب این اراضی را نتیجه گسترش شهری دانسته‌اند. پورمحمدی و قربانی (۱۳۸۳) از درپچه قانون و مصوبات به موضوع حفاظت از این اراضی نگاه کرده‌اند و ولیپور و همکاران (۱۳۹۲) نیز تغییر در راهبردهای توسعه کشاورزی شهری را برای بهبود بهره‌برداری از فرصت‌ها و اجتناب از تهدیدها ضروری دانسته‌اند.

ملاحظه می‌شود که پژوهش‌های پیشین در زمینه حفاظت از اراضی کشاورزی شهری اغلب از منظر کالبدی یا قانونی به این موضوع نگرسته‌اند و خلأ مطالعات اجتماعی و رفتاری در این موضوع کاملاً مشهود است؛ لذا پژوهش حاضر از دریچه کردار اجتماعی به موضوع مصرف اراضی حاصلخیز کشاورزی برای سایر کارکردهای شهری می‌نگرد؛ یعنی شیوه استفاده از زمین را به‌عنوان نتیجه نهایی کردارهای اجتماعی در نظر می‌گیرد. به اعتقاد رکویتز (۲۰۰۲)، «کردار اجتماعی نوعی رفتار معمولی است که از چندین عنصر مرتبط با یکدیگر تشکیل شده است، اشکال فعالیت‌های بدنی، اشکال فعالیت‌های ذهنی، اشیا و نحوه استفاده از آن‌ها، با یک دانش زمینه‌ای، در قالب درک، کاردانی، حالات احساسی و دانش انگیزشی» (Reckwitz, 2002). به‌عنوان الگوهای رفتاری رایج در جامعه که زیربنای هنجارهای اجتماعی است؛ ولی برخلاف آنها برای انجام‌دادن کسی مجازات نمی‌شود (MCTernan, 2018).

همچنین به‌عنوان واحد تحلیل به درک انواع معانی و اشکال ارتباطی که شبکه‌های اجتماعی را می‌سازد کمک می‌کند (Yates, 2015). بر اساس تعریف شاتزکی (۲۰۰۲)، مجموعه‌ای از اعمال و گفتار دارای تکامل زمانمند و با پایان باز هستند که با درک عملی، نقش‌ها و درک کلی پیوند خورده است (Schatzki, 2002: 73). همچنین وی آن‌ها را نه فعالیت‌هایی

مجزا، بلکه دارای پیوستگی و تحت‌تأثیر سایر کردارها و فعالیت‌های زمینه‌ای دانسته‌اند (Shove et al., 2012: 7). از این رویکرد بیلدر و بولدرو (۲۰۱۲)، برای تجزیه و تحلیل اهداف ساخت‌وساز پایدار در استرالیا (Binder & Boldero, 2012)، کوهن و ایلویا (۲۰۱۵)، برای بررسی تغییر در برنامه‌ریزی غذایی نیویورک (Cohen & Ilieva, 2015)، لامونت و اورت (۲۰۱۹)، برای درک اولویت‌های جامعه بریتانیا در زیرساخت‌های سبز - آبی (Lamond & Everett, 2019) و جانسما و ورتایم هک (۲۰۲۱)، برای بررسی سیر تحول کشاورزی شهری در آلمر هلند (Jansma & Wertheim-Heck, 2021) استفاده کرده‌اند.

هرچند رویکرد مبتنی بر کردار اجتماعی برای درک چگونگی و چرایی تغییر بسیار کاراست؛ ولی به اینکه چگونه می‌تواند دستور کار پایداری را دوباره ساماندهی کند و چگونه می‌توان با این روش تغییرات ممکن و مطلوب را برای مداخله در زندگی اجتماعی اعمال، هدایت و مدیریت کند پرداخته نشده است (Strengers & Maller, 2015: 2). با این تعاریف از کردار اجتماعی سؤال پژوهش حاضر این است که مصرف اراضی حاصلخیز کشاورزی برای سایر کارکردهای شهری از منظر کردار اجتماعی چرا و چگونه به وجود می‌آیند؟ و آیا با بازساخت منابع عمده تأثیرگذار در کردار اجتماعی می‌توانیم در زندگی اجتماعی و تغییرات محیطی ناشی از آن - که پویا و غیرقابل کنترل به نظر می‌رسد - مداخله کنیم؟

مواد و روش‌ها

تحلیل کردار اجتماعی مبتنی بر مشاهده «گفته‌ها»^۱ «کارها»^۲ است (Schatzki, 1996: 89). با توجه به فقدان داده‌های کمی قابل استناد در دوره‌های مختلف پژوهش با روش بازسازی تاریخی^۳ بر روی مطالعه تغییر در طول زمان متمرکز شده است و پارادایمی تفسیرگرایانه دارد. داده‌های مربوط به گفته‌ها، از تحلیل محتوای اسناد تاریخی (به‌ویژه طرح‌های توسعه شهری)، فحواهای مصاحبه‌های منتشر شده مدیران و نظرات مردم در شبکه‌های اجتماعی به‌خصوص بعد از تصویب آخرین طرح شهری و برای داده‌های مربوط به اقدامات، از نقشه‌های وضع موجود در دسترس و مصاحبه با ساکنین محلی است. روش نمونه‌گیری برای مصاحبه از نوع هدفمند و بر اساس گزینش مبتنی بر معیار بوده است و برای تکمیل نارسائی‌های اسناد رسمی استفاده شده است. محدوده مورد مطالعه تحقیق، اراضی کشاورزی غرب شهر تبریز شامل اراضی موسوم به حکم‌آباد، قراملک، لاک دیزج، پارک بزرگ و امیر باغی، اراضی لاله و خطیب است (شکل ۱).

مدل ساده شده‌ای از کردار اجتماعی ایجاد و بر اساس آن نحوه مصرف زمین در طول زمان به‌عنوان نتیجه تعامل منابع و عناصر ساده‌شده کردار اجتماعی (جدول ۱) بررسی شده است. در یک مدل مثلثی، رأس اول معانی و تفکر حاکم، رأس دوم مواد و در رأس سوم شایستگی‌ها است. با توجه به وجود نقش‌های اجتماعی مختلف در مصرف زمین‌های کشاورزی و کردار اجتماعی هر نقش این مدل از سه منظر، مالکین زمین‌ها (اهالی)، مدیریت شهری و شهروندان در دوره‌های زمانی مختلف مورد بحث بررسی و بحث شده است.

برای کدگذاری داده‌های اولیه ابتدا تمام موجودیت‌ها و واقعیت‌ها از طریق مشاهده، بررسی اسناد اولیه و مصاحبه جمع‌آوری و سپس در قالب جدول (۲) طبقه‌بندی شدند.^۴ همچنین برای تحلیل داده‌ها از مقایسه نظیر به نظیر^۵ تغییرات منابع کردارهای اجتماعی و تأثیرات آن بر نحوه مصرف اراضی استفاده شده است.

جدول ۱. منابع ساده‌شده کردار اجتماعی (Shove et al., 2012:23)

مواد	اشیا، زیرساخت‌ها، ابزارها، سخت‌افزار و خود بدنه
شایستگی‌ها	به‌عنوان آگاهی عملی، مهارت پرورش‌یافته عمدی، درک مشترک از عملکرد خوب یا مناسب
معانی	غایات، پروژه‌ها، وظایف، اهداف، باورها، انگیزه‌ها

1. Sayings
2. Doings
3. Historical Reconstruction

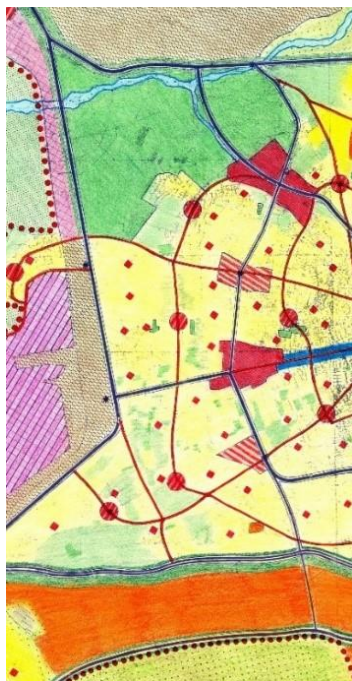
۴. اعداد ارائه شده در اشکال مطابق با کدهای جدول شماره ۲ است.

۵. مقایسه بین تغییرات اتفاق افتاده با تأثیرات محیطی آن

جدول ۲. کدگذاری داده‌ها

منابع	کد	منابع فرعی	تعریف مفهومی
معانی و ترکیب‌ها	۱۱	اصالت کشاورزی	باور عمومی به استفاده از اراضی به‌عنوان زمین‌های کشاورزی
	۱۲	اصالت ساخت مسکن	باور عمومی به استفاده از اراضی برای توسعه مسکن ارزان‌قیمت
	۱۳	اصالت تأمین زیرساخت‌ها	باور عمومی به استفاده از اراضی برای تأمین کمبودهای زیرساخت‌های شهری
	۱۴	اصالت تفریح و تفرج	باور عمومی به استفاده از اراضی برای تفریح از طریق ساخت پارک‌های شهری
	۱۵	اصالت خودنمایی	باور عمومی به استفاده از اراضی برای خودنمایی و طرح ایده‌های انتزاعی مانند دیزنی‌لند
مواد و مطلوبیت ^۱	۲۱	قیمت زمین	مزیت قیمت هر قطعه زمین نسبت به سایر نواحی شهر
	۲۲	خصوصیات فیزیکی زمین	ویژگی‌های خاک، آب، شیب برای مصرف در هر بخش
	۲۳	مجاورت و دسترسی	مجاورت و دسترسی به شهر، شبکه‌های ارتباطی و تأسیسات
	۲۴	زیرساخت‌های شهری	ویژگی‌های مناسب زیرساخت‌های شهری برای توسعه در هر بخش
	۲۵	منابع مالی	منابع مالی و سرمایه لازم برای توسعه در هر بخش
	۲۶	قیمت محصولات	منابع مالی و سرمایه لازم برای توسعه در هر بخش
نابینگی‌ها و تخصص‌ها	۳۱	کشاورزان	سبزی‌کاران، کشاورزان، باغداران و متخصصین رشته‌های کشاورزی
	۳۲	سازندگان	مهندسان عمران و رشته‌های مرتبط و سایر متخصصین و کارگران حوزه ساختمان
	۳۳	سوداگران زمین	صاحبان سرمایه و سرمایه‌گذاران بخش عمومی و خصوصی و دلالان
	۳۴	طراحان	متخصصین حوزه‌های مربوط به طراحی شهری و منظر، تفریحات و گردشگری
	۳۵	حامیان محیط‌زیست	نهادهای مردم‌نهاد و متخصصین حوزه‌های محیط‌زیست و دوستداران محیط

برای صحت‌سنجی تبیین بر اساس پارادایم تفسیرگرایانه طبق نظر نیومن از مستدل بودن یا درست بودن از نظر کسانی که مورد مطالعه قرار گرفته‌اند استفاده شده است (به نقل از محمدپور، ۱۴۰۰: ۱۰) و تلاش شده است از راهبردهای بازخورد مشارکت‌کننده^۲، بازنگری داور^۳ و بازاندیشی^۴ برای ارتقای اعتبار پژوهش استفاده شود.

ج: طرح جامع سال ۱۳۷۴ پیشنهادی

ب: طرح تفصیلی سال ۱۳۵۸ پیشنهادی

الف: طرح جامع سال ۱۳۴۹ پیشنهادی

۱. در زمینه کدگذاری مواد باتوجه به زمین مبنا بودن موضوع عمدتاً بر روی مطلوبیت اراضی در کنار منابع مادی و زیرساخت‌ها تأکید شده است.

2. Participant Feedback
3. Peer Review
4. Reflexivity

د: وضع موجود طرح تفصیلی (سال ۱۳۸۴) م: طرح تفصیلی سال ۱۳۹۱ پیشنهادی و: طرح جامع سال ۱۳۹۵ پیشنهادی
 شکل ۱. تغییرات کاربری اراضی غرب محدوده شهری تبریز از ۱۳۴۹ تا ۱۳۹۵ (مسکونی پیشنهادی سال ۵۸ بر روی اراضی کشاورزی با رنگ زرد نمایش داده شده است) (آرشیو شهرداری تبریز)

نتایج

دوره اول - قبل از آغاز طرح‌های رسمی توسعه شهر (استمرار کشاورزی در جوار شهر)

سال‌های قبل از اولین طرح توسعه شهری^۱ به‌عنوان دوره پایه در نظر گرفته شده است. مالکان، شهروندان و مدیریت شهری به این اراضی به‌عنوان اراضی کشاورزی نگاه می‌کنند و در همه موارد تقریباً هم‌نظرند. با توجه به قیمت بسیار پایین زمین حتی در داخل شهر و مساحت بالای قطعات کشاورزی گرایشی برای توسعه مسکونی وجود ندارد. مناطق مسکونی صرفاً شامل برخی از محلات شهر و سکونتگاه‌های روستا شهری^۲ است که با توسعه بطئی خود سال‌ها به همان شکل سنتی وجود داشته‌اند. حاصلخیزی زمین و آب کافی مطلوبیت اصلی است و نزدیکی به شهر در نبود بسیاری از مسیرهای دسترسی فعلی به شکل همگن توزیع شده و به معنی نزدیکی به بازار مصرف است و فقدان امکانات حمل‌ونقل و نگهداری محصول باعث مزیت تولیدات کشاورزی و دامی شده است. تخصص‌های سبزی‌کاری و باغداری تنها شایستگی و تخصص لازم برای استفاده از اراضی است (شکل ۲).

اولین سند رسمی شهرسازی تبریز (طرح جامع تبریز) مؤید این یافته‌هاست. مزارع غرب شهر در این سند با عنوان اراضی کشاورزی داخل محدوده یادشده است. «یک از جهات عمده توسعه شهر... اراضی ناحیه غربی می‌باشد... باقی اراضی پشت این منطقه که به‌صورت کشاورزی می‌باشد... در این حوزه محلاتی وجود دارند که در حال حاضر اغلب آنها روستائی می‌باشد. در طرح پیشنهاد شده است که این محلات با اندکی توسعه و بهسازی به‌صورت دهکده‌های شهری اطراف تبریز باقی بمانند این دهکده‌ها برای دامداری و پرورش طیور در نظر گرفته شده است تا بدین‌وسیله بتوان از آلودگی هوای شهر جلوگیری نمود و فضاهای سبز موجود به‌موازات باغ‌ها و مزارع نگهداری خواهد شد تا بین مرکز صنعتی به‌صورت مرزی باقی بماند.» همچنین در مناطق غرب تبریز که در طرح جامع اول به‌عنوان «منطقه الف- مناطق فعالیت روستائی» مشخص شده است: «... هرگونه توسعه شهری غیرمجاز خواهد بود».

۱. آغاز فرایند تهیه و تصویب ۱۳۴۹

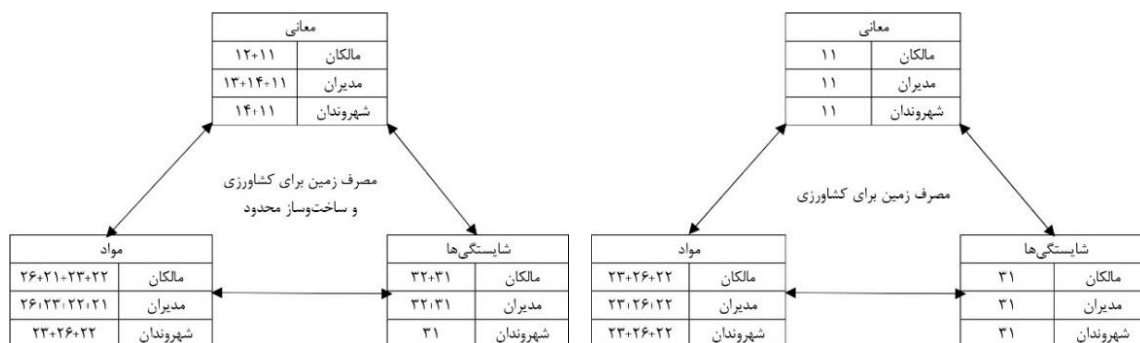
۲. مانند حکموار (حکم‌آباد)، جامیش آوان، لاک دیزج، قراملک، شنب‌غازان، خطیب و لاله

در این دوره تنها گرایش موجود اصالت کشاورزی شهری است که در کنار سه عامل تقویت‌کننده آب‌و‌خاک مناسب، قیمت مقرون‌به‌صرفه محصولات و مجاورت با شهر مصرف‌کننده و وجود تخصص کشاورزی در محل گسترش کشاورزی شهری را نتیجه داده است (شکل ۷- الف).

دوره دوم- اولین طرح جامع تبریز تا انقلاب اسلامی (گسترش شهری و ایده پارک بزرگ)

هم‌زمان با گسترش مهاجرت‌های روستا شهری، مصرف اراضی کشاورزی برای توسعه مسکن شهری آغاز می‌شود. همچنین مطرح‌شدن نیازهای جدید مانند تفریح و تفرج به همراه رشد روحیه بلندپروازی مدیران شهری که ناشی از تزریق منابع مالی حاصل از فروش نفت است ایده ایجاد پارک بزرگ را در ذهن تهیه‌کنندگان اولین طرح تفصیلی تبریز به وجود آورد چنانچه در راهنمای نقشه کاربری اراضی مصوب طرح تفصیلی تبریز عبارت پارک بزرگ تبریز دیده می‌شود^۱. احداث مجتمع بزرگ آپارتمانی موسوم به شهرک خانه‌سازی (شهرک امام خمینی) در اراضی جنوبی محدوده و آغاز گسترش شهر به شکل تفکیک‌های غیررسمی بر روی اراضی کشاورزی اشخاص در این دوره آغاز گردیده است.

در طرح جامع اول شهر هر چند نظر کلی حفظ اراضی است؛ ولی در راستای این تغییر نگرش و نیازها در چند بخش توسعه مسکونی، توسعه شبکه ارتباطی و تأمین نیازهای کلان تجهیزات و تأسیسات شهری پیش‌بینی شده است: «شمال شهر تبریز را محلی فقیرنشین تشکیل می‌دهد... این ناحیه بزرگ‌ترین حوزه نوسازی آینده تبریز خواهد بود... به علت شرایط بسیار نامناسب ارضی... توسعه آینده آن خیلی محدود خواهد بود... این منطقه به دلیل نزدیکی به مراکز کشاورزی اطراف محل مناسبی برای سکونت افرادی که به فعالیت‌های کشاورزی اشتغال دارند به شمار می‌رود...» «... توسعه شهر... اراضی ناحیه غربی... شامل واحدهای صنعتی - تجاری و ارتباطی می‌گردد... برای این منظور در دو طرف... ایجاد تأسیسات عمده‌فروشی، ... اختصاص داده شود»

شکل ۳. چارچوب کردار اجتماعی در دوره دوم

شکل ۲. چارچوب کردار اجتماعی در دوره اول

شکل ۴. ساخت‌وساز بر روی تفکیک‌های غیررسمی اراضی کشاورزی؛ سال ۴۷ تا ۵۳. (آرشیو شهرداری تبریز)

۱. بر روی اولین نقشه تهیه شده برای پارک بزرگ تاریخ تیرماه ۲۵۲۶ پهلوی (مطابق ۱۳۵۶ هجری شمسی) و مهندسین مشاور تهیه‌کننده آن داض-بنتونیت نوشته شده، ولی تاریخ تصویب آن در اسناد موجود مشخص نیست.

ویژگی‌های اصلی این دوره شامل: الف- رواج معانی توسعه مسکن در بین مالکان و نگرش به‌عنوان تفرجگاه یا پارک‌شهری بین شهروندان و مدیران و توسعه زیرساخت‌های شهری بین مدیران؛ ب- مطلوبیت یافتن قیمت نسبی پایین زمین و نزدیکی به شهر و صنایع جدیدالاحداث برای ساخت مسکن و سرمایه‌گذاری برای ایجاد زیرساخت‌های شهری و پارک؛ ج- مطرح‌شدن متخصصین و کارگران حوزه ساخت است که نتیجه آن را می‌توان در توسعه محدود مسکن و گسترش زیرساخت‌های شهری به‌ویژه خیابان‌ها مشاهده کرد (شکل ۳).

در این دوره با گسترش شهری و اصالت تأمین مسکن و تأمین زیرساخت‌ها باتوجه به مطلوبیت قیمت زمین نسبت به شهر مادر و وجود متخصصین ساخت مسکن شروع ساخت‌وساز البته به شکل محدود را در این زمین‌ها باعث شده است که عامل اصلی به شکل نقطه‌ای عنصر دسترسی به شبکه ارتباطی و زیرساخت‌های شهری است (شکل ۱ و شکل ۱۰-ب) در این دوره وجود انگیزه استفاده از اراضی برای تفرج (چشم‌انداز سبز شهر) بیشتر تثبیت‌کننده کشاورزی است.

دوره سوم - سال‌های بعد از انقلاب تا طرح جامع دوم (دوگانگی در داخل و خارج محدوده پارک)

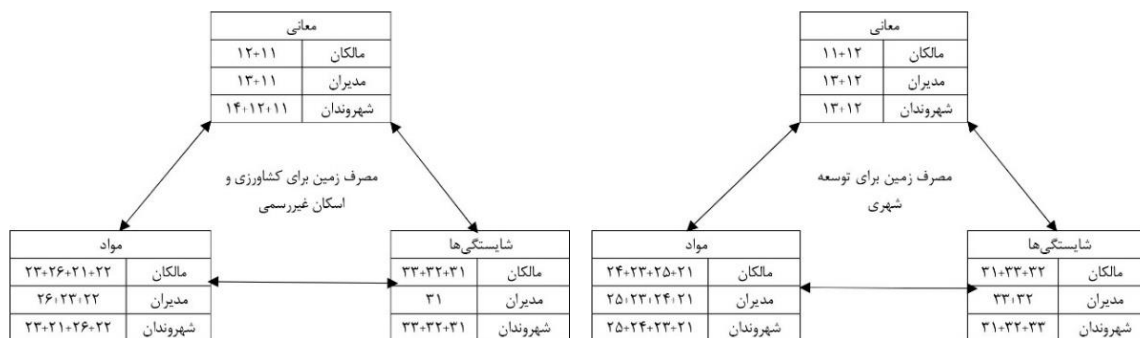
با تصویب اولین طرح تفصیلی مصوب شهر در سال ۵۸، اراضی کشاورزی غرب شهر تبریز به دو بخش مجزا با سرنوشتی کاملاً متفاوت تقسیم شد^۱. قسمت شمالی در قالب پارک بزرگ تثبیت شد. پروژه‌ای به این مقیاس در شرایط بعد از انقلاب، فرصتی برای اجرا نیافت و همین بلا تکلیفی باعث توسعه مسکن غیررسمی در آن شد. در این بخش نگرش غالب مدیران تأمین مواد غذایی موردنیاز شهر و بعضاً تأمین کمبود زیرساخت‌ها است و ساخت پارک‌شهری تا میانه‌های دهه هفتاد فراموش می‌شود. ولی گرایش توسعه مسکن ارزان و غیررسمی برای شهروندان و مالکین اراضی داخل پارک در نقاطی که دارای مطلوبیت دسترسی و تأسیسات شهری بودند تقویت شد و گرایش استفاده به‌عنوان تفرجگاه پیرامون شهری برای شهروندان گسترش یافت. در قسمت جنوبی و خارج از محدوده پارک تمام اراضی با مفهوم زمین در انتظار توسعه برای توسعه محلات مسکونی جدید، گسترش شبکه‌های ارتباطی و تأمین کمبود سایر زیرساخت‌های شهری مصرف شد. در طی دوره هنوز استفاده کشاورزی و تأمین مواد غذایی موردنیاز نیز رایج است؛ ولی با افزایش جمعیت و گسترش شهر، به تدریج تغییر می‌یابد. افزایش قیمت اراضی در بافت پر شهری و فراهم آمدن امکان تفکیک قانونی زمین بر اساس طرح تفصیلی قیمت اراضی را نسبت به داخل شهر بسیار مقرون به‌صرفه‌تر کرد. گسترش شبکه ارتباطی و توسعه زیرساخت‌های شهری و تزریق منابع مالی از طریق شرکت‌های تعاونی مسکن لازم را برای توسعه ساخت‌وساز فراهم ساخت. در این دوره سازندگان و کارگران ساختمانی تبدیل به تخصص اصلی موردنیاز شد (شکل ۵). با افزایش قیمت زمین و تفکیک اراضی و ساخت مسکن به تدریج نظر سرمایه‌گذاران و دلالان نیز جلب و به‌عنوان یک شایستگی حتی در داخل محدوده پارک - البته با شدتی کمتر - مطرح شد. در این دوره در خارج از محدوده پارک، نگرش تأمین مسکن و زیرساخت‌های شهری در کنار تزریق منابع مالی و گسترش زیرساخت‌های شهری و شبکه ارتباطی، در حضور متخصصین ساخت مسکن و سوداگران زمین باعث زیرساخت رفتن کامل این اراضی شد (اشکال ۱ و ۱۰-ج)^۲. در داخل محدوده پارک اصالت کشاورزی و استفاده محدود برای تفرج و مطلوبیت ذاتی زمین، موقعیت و قیمت باعث تداوم کشاورزی و گسترش گرایش برای استفاده از اراضی برای تأمین مسکن و مطلوبیت نسبی زیرساخت‌ها در برخی از مناطق در کنار وجود متخصصان ساختمان و سوداگران زمین اسکان غیررسمی در بخش‌های بسیار محدود شد (اشکال ۱، ۶ و ۱۰-د)^۳.

۱. قسمت میانی شکل: برآیند منابع و نتیجه کردار اجتماعی غالب نشان‌داده‌شده، دایره قرمز کوچک نمایانگر گسترش محدود مسکونی، دایره سبز پیرامون آن اراضی کشاورزی.

۲. چارچوب کردار اجتماعی در مورد اراضی داخل پارک بزرگ و خارج آن در این دوره به شکل مجزا ارائه شده است.

۳. دایره سبز کوچک نمایانگر بخش‌های محدود که فعالیت کشاورزی در آن‌ها انجام می‌گرفت؛ مانند اراضی روستاهای لاله و خطیب.

۴. دایره قرمز کوچک بخش‌های اسکان غیررسمی داخل محدوده پارک بزرگ.

شکل ۶. چارچوب کردار اجتماعی دوره سوم داخل پارک

شکل ۵. چارچوب کردار اجتماعی دوره سوم خارج پارک

دوره چهارم - طرح جامع دوم تا طرح جامع سوم (تملک بی ضابطه و کاهش سطح کشت)

با ادامه توسعه شهر در اراضی کشاورزی خارج از محدوده پارک این اراضی تماماً زیر ساخت رفتند (شکل ۷). طرح جامع دوم تبریز در سال ۷۴ تصویب و وجود پارک بزرگ در داخل محدوده شهری تبریز را تثبیت کرد و فرایند طراحی برای احداث آن باتوجه به بهبود نسبی شرایط اقتصادی در دستور کار قرار گرفت؛ لذا ویژگی اصلی این دوره چرخش دیدگاه مدیران شهری و در نظر گرفته شدن اراضی به عنوان محملی برای خودنمایی برای ساخت بزرگترین پارک خاورمیانه است. شهروندان هرچند مایلند شعارهای مدیران برای ساخت پارک شهری بزرگ تحقق یابد؛ ولی هنوز به تأمین مواد غذایی موردنیاز خود نیز توجه دارند. طی این سالها مطلوبیت جدید برای مدیران و برنامه ریزان شهری وجود منابع مالی و قیمت پایین زمین نسبت به بافت ساخته شده و خصوصیات فیزیکی زمین برای احداث پارک است؛ در این دوره برای مدیران به ترتیب طراحان، سازندگان و سرمایه گذاران بخش خصوصی و حتی خارجی، برای شهروندان کشاورزان، طراحان، سازندگان و تا حدودی دلالان و برای مالکین کشاورزی و دلالتی تخصص اصلی است. همچنین شاهد فعالیت متخصصین و گروه های مردم نهاد دوستداران محیط زیست برای حفظ و استمرار کشاورزی شهری هستیم.

در این دوره گرایش به خودنمایی در بین مدیران به معنای اضافه شد، با برنامه های خرید اراضی منابع مالی برای مالکان به وجود آمد و دو تخصص یا شایستگی طراحان و حافظان محیط زیست به وجود آمد (شکل ۸). گسترش ساخت و ساز غیرمجاز تا حدود زیادی کنترل شد؛ ولی برنامه خرید اراضی در کنار فقدان منابع مالی لازم برای طراحی و احداث پارک باعث کاهش سطح زیر کشت اراضی کشاورزی شد (شکل ۱۰- ه).^۱

دوره پنجم - طرح جامع سوم تبریز (تثبیت کشاورزی شهری در قالب آگروکالچر پارک)

در بند چهار مصوبه شورای عالی در خصوص طرح جامع جدید تبریز^۲ به صراحت به موضوع پارک بزرگ و لزوم حفظ فضاهای باغی و زراعی جهت استفاده به همین منظور اشاره شده است: «در خصوص پارک بزرگ آذربایجان مقرر گردید نقشه... اراضی مذکور با حفظ فضاهای باغی و زراعی جهت استفاده به همین منظور به کمیته فنی ۳ ارائه شود... لازم است تا زمان تهیه طرح مذکور کاربری اراضی به عنوان زراعی و باغی تثبیت گردد.»

عمده فعالیت های انجام یافته تا تصویب طرح جامع سوم تبریز در اراضی کشاورزی غرب تبریز را به شکل خلاصه می توان چنین برشمرد: الف- خرید تقریباً یک سوم از اراضی محدوده از مالکان؛ ب- احداث و حتی آبیگری موقت دریاچه پشت سد تنظیمی آجی چای و احداث پارک های محدود؛ ج- تثبیت تفکیک و واگذاری بخشی از اراضی شمال شرقی محدوده برای ساخت مسکن؛ د- واگذاری قسمت هایی از اراضی محدوده جهت احداث ساختمان های اداری و تجهیزات شهری.

چنانچه در شکل (۷) مشخص است در طی سال های بعد از تثبیت اراضی پارک بزرگ گسترش فعالیت های مسکونی در داخل پارک باتوجه به کنترل های صورت گرفته بسیار محدودتر است. در نقشه مصوب نهایی طرح جامع عنوان کاربری اراضی

۱. دایره قرمز اسکان غیررسمی، دایره آبی پیرامون آن فضاهای سبز تجهیز شده، دایره زرد که بعد از خرید از مالکان رها شده اند.

۲. مصوب ۲۵ آبان سال ۱۳۹۵

محدوده پارک از فضای سبز تجهیز شده به باغات و کشاورزی تغییر ولی قسمتی از اراضی جنوب غربی محدوده برای کاربری تأسیسات شهری، اداری و آموزشی اختصاص یافت (شکل ۱). همچنین پیرو تغییر دیدگاه صورت گرفته بعد از مصوبه طرح جامع، طرح تهیه شده توسط مهندسين مشاور شارستان با عنوان «طرح حفاظت و توسعه پارک بزرگ تبریز» ارائه شد که متضمن حفاظت و گسترش اراضی زراعی در قالب «برند محصولات ارگانیک حکم‌آباد» است.

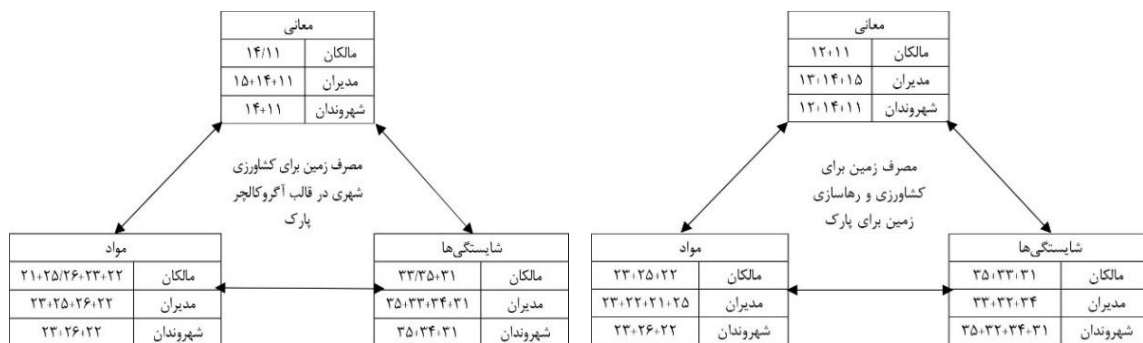
در این دوره نگرش مدیران، برنامه‌ریزان شهری و شهروندان تلفیق کشاورزی شهری و تفرج در کنار خودنمایی از طریق تبلیغ برای احداث اولین آگروکالچر پارک ایران است. مالکان اراضی نیز به دودسته تقسیم شده‌اند مالکان کشاورز با افزایش قیمت محصولات کشاورزی (سبزی‌کاری) به دنبال توسعه فعالیت و مالکان غیر کشاورز با افزایش قیمت زمین، منتظر فروش اراضی هستند. در این دوره برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری و شهروندان در این دوره وجود زمین حاصلخیز و مزیت قیمتی محصولات برای توسعه کشاورزی شهری و درعین حال گسترش محدود تفرج و برای مالکین کشاورز زمین حاصلخیز و نزدیکی به شهر برای فروش مستقیم بیشتر مطلوبیت دارد (شکل ۹).

در دوره پنجم افزایش قیمت محصولات کشاورزی و کاهش شدید منابع مالی برای خرید و توسعه پارک در کنار فعالیت نهادهای مردمی و متخصصین حوزه‌های محیط‌زیست و دستداران محیط با تقویت نگرش اصالت کشاورزی باعث تثبیت کشاورزی شهری در قالب توریسم کشاورزی گردید (شکل ۱۰- و ۱).

شکل ۷. مقایسه وضعیت ساخت‌وساز در داخل و بیرون محدوده مصوب پارک بزرگ تبریز در فاصله سال ۸۰ (سمت چپ) تا سال ۹۹

درحالی‌که محله نظام‌پزشکی (لکه ۱) کاملاً شکل گرفته و خاک‌برداری مجتمع بزرگ مسکونی آیمان (لکه ۳) آغاز شده است، غیر از افزایش ارتفاع ساختمان‌ها تغییر محسوسی در حدود اراضی ساخت شده محلات اسکان غیررسمی داخل محدوده پارک (لکه ۲) مشاهده نمی‌شود. مأخذ: تصاویر ماهواره‌ای سال ۸۰ و ۹۹

۱. در طرح‌های توسعه در دست مطالعه محدوده پارک بزرگ به دو بخش قسمت شمال جهت احداث فضای سبز تجهیز شده و فضاهای تفریحی و قسمت جنوبی برای حفاظت از اراضی کشاورزی و گسترش آگروکالچر تقسیم شده، در این بخش دایره قرمز اسکان غیررسمی با فرض ساماندهی، دایره آبی پیرامون آن و قطع آبی کنار آن فضاهای سبز تجهیز شده و دایره فیروزه‌ای اراضی در نظر گرفته شده برای توریسم کشاورزی.

بحث

در تبیین چگونگی تغییر در شیوه مصرف زمین‌های کشاورزی در پژوهش بر اساس نتایج می‌توان گفت: الف: قرارگیری منابع معانی و مواد در کنار هم کردار اجتماعی خاصی را به وجود می‌آورد و می‌تواند در طول زمان بر روی محیط تأثیرگذار بوده و فضاهای خاصی را شکل دهد. چنان‌که اراضی که در دوره اول به‌عنوان اراضی زراعی و باغی پیرامون تبریز شناخته می‌شدند با تصویب طرح جامع اول تبریز به‌عنوان اراضی در انتظار توسعه در نظر گرفته شدند و با توجه به کالایی شدن زمین و قیمت مناسب‌تر آن، احداث دسترسی‌های جدید و تأمین زیر ساخت‌های شهری و وجود منابع مالی و با همکاری متقابل متخصصین و کارگران حوزه ساختمان و سرمایه‌گذاران بخش عمومی و خصوصی و دلالت در بازه زمانی کمتر از دو دهه تبدیل به محلات جدید شهر تبریز شدند.

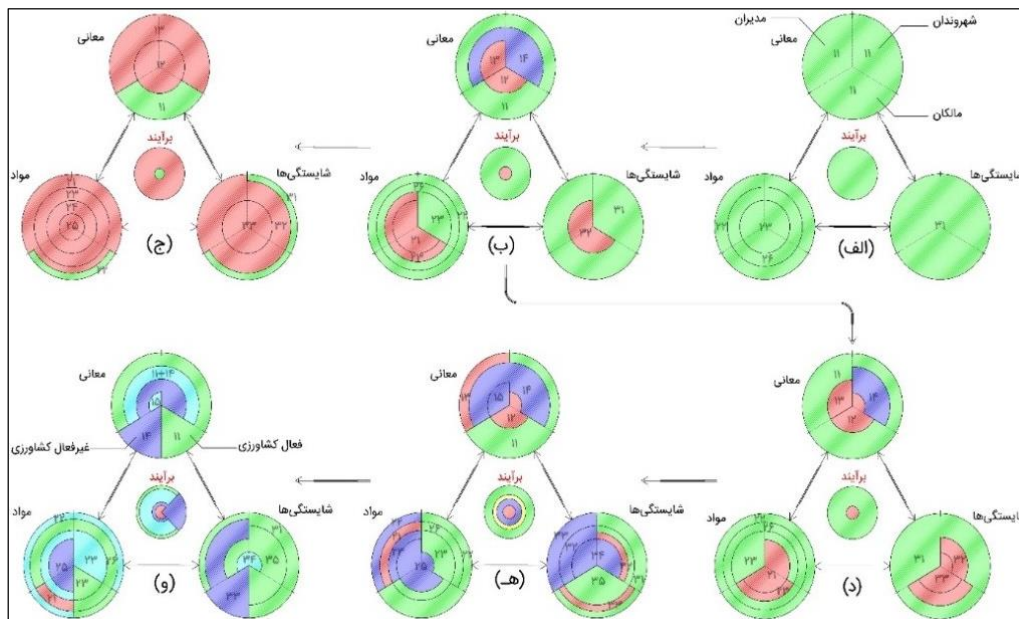
ب: همچنین چنانچه از بررسی چارچوب کردار اجتماعی در دوره‌های زمانی و وضع موجود اراضی می‌توان فهمید در هر دوره زمانی چندین نگرش هم‌زمان وجود داشته است که با مواد و شایستگی‌های متناظر خود کردارهای اجتماعی را شکل داده یا کردار اجتماعی غالب را تضعیف یا تقویت کرده‌اند؛ وجود باغات لاله در جنوب محدوده علی‌رغم زیر ساخت رفتن محدوده به دلیل نگرش موجود نسبت به این باغات و محصول ویژه گوجه‌فرنگی و آلوچه آن و وجود هم‌پیوندی با اراضی خارج از محدوده را می‌شود جزء مصادیق این موضوع دانست.

ج: در طول دوره بررسی شاهد تراحمات دائمی بین دیدگاه و عمل مدیریت از بالا و مقاومت مالکان زمین بوده‌ایم که البته در دوره‌های مختلف این تراحمات شدت و ضعف داشته است؛ علی‌رغم دیدگاه مدیران محلات حاشیه‌نشین داخل پارک رشد کردند و حتی در برخی موارد در طرح‌های توسعه شهری بعدی یا در طرح‌های موضعی توسط کمیسیون ماده پنج تثبیت شدند.

د: نقش شهروندان هم در دوره‌های مختلف با توجه به معانی و نگرش غالب تقویت‌کننده یا تضعیف‌کننده کردار غالب اجتماعی بوده است؛ گرایش شهروندان برای خرید محصولات کشاورزی و باغی تازه چیده‌شده در طول دوره مطالعه وجود داشته است. این کردار در دوره‌های تقویت‌کننده حفاظت از اراضی کشاورزی و در دوره‌های تضعیف‌کننده مصرف زمین برای توسعه شهری بوده است؛ چنان‌که حتی بعد از زیر ساخت رفتن بخش‌های عمده‌ای از اراضی هنوز کشاورزی در اراضی کشاورزی پراکنده موجود در بافت با توجه به تقاضای شهروندان وجود داشت.

همچنین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که باز ساخت منابع عمده تأثیرگذار در کردار اجتماعی ممکن است و از این طریق می‌توان در تغییرات محیطی ناشی از آن مداخله کرد. چنان‌که تغییر باور عمومی به استفاده از اراضی به‌عنوان زمین‌های کشاورزی در سال‌های اخیر به‌خصوص دوران کرونا که تأمین غذای محلی ارزش دوباره‌ای یافت و افزایش شدید قیمت سبزی‌ها باعث رونق دوباره کشاورزی شده است. حتی تغییر رویکرد طرح جامع جدید به حفاظت از اراضی و تغییر عنوان طرح تفصیلی در حال مطالعه محدود به «طرح حفاظت و توسعه پارک بزرگ تبریز» می‌توان ناشی از تغییر معانی تحت‌تأثیر پارادایم‌های حفاظتی دانست. البته باید توجه داشت که هرچند مداخله هم زمان منابع باعث شکل‌گیری کردارهای اجتماعی خاصی می‌گردد؛ ولی برای پایداری کردارها نیاز به تداوم منابع در یک‌زمان و برای تأثیرگذاری بر محیط نیاز به تداوم منابع در یک‌زمان و مکان خاص است؛

نکته حائز اهمیت آنکه نقش برخی منابع بسیار تعیین‌کننده است؛ چنان‌که در بازه زمانی بین تصویب طرح جامع دوم تا سوم شهر همه عوامل موافق تبدیل اراضی به فضاهای سبز تجهیز شده وجود داشته است؛ ولی عدم وجود منابع مالی باعث شد فضاهای سبز تجهیز شده تنها در درصد بسیار پایینی از اراضی شکل بگیرد؛ البته باید توجه داشت که نتایج بر اساس تفسیر متون و مشاهدات در محدوده مورد مطالعه انجام گرفته است و برای صحت‌سنجی از بازخورد و استنتاج مشارکت‌کنندگانی غیر از مشارکت‌کنندگان اولیه، بحث با افراد بی‌علاقه یا مشکوک به نتایج، تلاش دوباره برای یافتن موارد نقض و بازاندیشی استفاده شده است و برای استفاده از نتایج آن برای پیش‌بینی وضعیت آتی یا تعمیم نتایج مجدداً نیازمند صحت‌سنجی مجدد است.

شکل ۱۰. چارچوب کردار اجتماعی پیش از تصویب طرح جامع اول تا سال ۱۴۰۰^۱ (تلفیق مطالعات)

نتیجه‌گیری

بر اساس بحث‌های انجام‌یافته نتیجه می‌گیریم که باز ساخت کردارهای با منابع قوی‌تر می‌توان در کردارهای اجتماعی به نفع پایداری محیط‌زیست مداخله کرد. در این رویکرد کاهش شدت منابع کردار از طریق تغییر منابع تشکیل‌دهنده مدنظر است و مقیاس و وسعت یک کردار موجود به چالش کشیده نمی‌شود و منابع هدف مداخلات است. دیدیم که زمین ارزان ماده اصلی برای سوداگران است؛ لذا باید با راهکارهایی مانند انتقال یا فروش حق توسعه یا افزایش قیمت محصولات کشاورزی، زمین‌ها را برای مالکان آنها ارزشمندتر ساخت؛ همچنین افزایش قیمت محصولات و به تبع آن ارزش زمین‌های کشاورزی باعث کاهش گرایش به فروش زمین‌ها و حتی احیای بخش‌هایی از زمین‌های کشاورزی خریداری شده توسط شهرداری با اجاره به کشاورزان محل شده است.

مقایسه دو شیوه اقدام داخل و خارج از محدوده حاکی است که با تفکیک قطعات، خالص قیمت یک قطعه زمین کاهش می‌یابد و امکان استفاده از آن برای ساخت‌وساز فراهم‌تر است. همچنین با توجه به تجربیات بخش داخل و خارج محدوده

۱. منابعی که منطقی‌تر با گسترش کشاورزی شهری مرتبط هستند، شامل اصالت کشاورزی شهری، مزیت قیمتی محصولات، متخصصین کشاورزی و حامیان محیط‌زیست به رنگ سبز، منابع مرتبط با ساخت‌وساز مسکن و زیرساخت‌های شهری شامل اصالت ساخت مسکن، اصالت تأمین زیرساخت‌ها، قیمت هر قطعه زمین نسبت به سایر نواحی شهر به رنگ قرمز و منابع مرتبط به توسعه فضاهای سبز عمومی شامل اصالت تفریح و تفرج به شکل آبی نمایش‌داده‌شده. سایر منابع که بسته به کاربرد در هر مرحله می‌توانند نقش متفاوتی داشته باشند نیز در هر مرحله به این صورت نمایش‌داده‌شده است: اصالت خودنمایی که در مراحل اول تا چهارم برای طرح ایده‌های مرتبط با گسترش فضاهای تفریحی و تفرجی کاربرد داشت به رنگ آبی و در مرحله پنجم با عنوان ایجاد بزرگ‌ترین آگروکالچرپارک به رنگ فیروزه‌ای (ترکیب سبز و آبی)؛ خصوصیات فیزیکی زمین در مراحل اول تا سوم مرتبط با گسترش کشاورزی شهری و به رنگ سبز، در دوره چهارم در میان مدیران مرتبط با توسعه فضای سبز و به رنگ آبی و در دوره چهارم میان مدیران و شهروندان مرتبط با توسعه توریسم کشاورزی و فیروزه‌ای؛ منابع مالی در هر مرحله با توجه به نقش آن در تقویت هر کارکرد با رنگ‌های قرمز برای توسعه مسکن و فیروزه‌ای برای توسعه توریسم کشاورزی پارک یا احداث فضای سبز عمومی؛ سازندگان در اکثر مواقع برای تقویت کارکرد توسعه مسکن و زیرساخت‌های شهری و به رنگ قرمز و در صورت استفاده برای توسعه فضای سبز و یا توریسم کشاورزی به رنگ آبی یا فیروزه‌ای؛ سرمایه‌گذاران در مراحل اولیه در نقش حامیان ساخت‌وساز به رنگ قرمز و در صورت کمک به توسعه فضاهای سبز و توریسم کشاورزی به رنگ آبی یا فیروزه‌ای؛ همچنین وجود زیرساخت‌های شهری چون نقشی در توسعه کشاورزی یا توسعه فضای سبز نداشته‌اند به رنگ قرمز و طراحان شهری و منظر به رنگ سبز یا فیروزه‌ای نمایان شده‌اند. لازم به ذکر است که در مورد برآیند منابع در مرحله پنجم که از سال ۱۳۹۵ آغاز شده شکل با فرض ادامه روند کنونی ترسیم شده است. در مرحله آخر برای سهولت بررسی مالکان به دو بخش مالکان فعال در بخش کشاورز و مالکان غیرفعال در کشاورزی تقسیم شده‌اند.

پارک، محدودسازی تزریق منابع مالی یا حداقل بالابردن هزینه‌های تغییر کاربری، محدود کردن دسترسی به راه و زیرساخت‌های شهری مانند برق و گاز می‌تواند مفید باشد؛ در رویکرد اول از روش‌های بازاریابی اجتماعی و کمپین‌های اطلاع‌رسانی نیز می‌توان برای تغییر معانی استفاده کرد؛ چنان‌که در دوره‌های اخیر گسترش آگاهی عمومی باعث تقویت اصالت کشاورزی در استفاده از اراضی است.

منابع

- امیرزاده مرادآبادی، سمیرا؛ ضیایی، سامان؛ مهرابی بشرآبادی، حسین؛ کیخا، احمدعلی (۱۳۹۹). تأثیر پایداری کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای شهری ایران: تحلیل فضایی در سطح استانی. *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۲۸(۲)، ۵۸-۲۵. doi: 10.30490/AEAD. 2020.262222.1005
- بازگیر، سعید، فیروزی، زهرا؛ شمسی‌پور، علی‌اکبر؛ مقبل، معصومه (۱۳۹۸). تحلیل فضایی شرایط محیطی کشاورزی شهری در کلان‌شهر تهران - مطالعه موردی منطقه پنج. *پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، ۷(۱)، ۱۱۱-۱۲۵. doi: 10.22059/ JURBANGEO.2019.262056.939
- پورجاوید، ثریا؛ پورسعید، علیرضا؛ میردامادی، سیدمهدی (۱۳۹۹). عامل‌های تأثیرگذار بر عملکرد فراگیران دوره‌های آموزشی ترویج کشاورزی شهری (مورد مطالعه: دوره آموزشی باغبانی - پرورش سبزی و صیفی). *پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*، ۱۲(۵۳)، ۱۳۹-۱۶۱. doi: 10.22092/JAEAR.2021.351406.1748
- پورمحمدی، محمدرضا؛ قربانی، رسول (۱۳۸۳). شیوه‌های حفاظت از باغ‌ها و اراضی کشاورزی و آثار آن بر تراکم شهری در ایران. *صفه*، ۱۴(۳۸)، ۲۳-۳۴. Doi: 20.1001.1.1683870.1383.14.2.3.4
- حسینی‌نیا، غلامحسین؛ مقدس فریمانی، شهرام؛ رحیمی مشکین، فهیمه (۱۳۹۵). تبیین مؤلفه‌های کسب و کار کشاورزی شهری: مورد مطالعه بام سبز شهری. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۲(۱)، ۸۵-۱۰۱. doi: 20.1001.1.20081758.1395. 12.1.6.7
- حمیدی، کلثوم؛ یعقوبی، جعفر (۱۳۹۵). شناسایی صلاحیت‌های مورد نیاز مروجان کشاورزی شهری از دیدگاه کارشناسان ترویج سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان. *پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*، ۹(۳)، ۲۳-۳۳. <https://sanad.iau.ir/Journal/jaeer/Article/826008>
- خلیل نژاد، سید محمدرضا؛ فرزین، سامان؛ ظهوریان، مریم (۱۴۰۰). قابلیت‌سنجی باغ‌های تاریخی برای توسعه کشاورزی شهری در بیرجند. *باغ نظر*، ۱۸(۱۰۱)، ۵۱-۶۶. doi: 10.22034/BAGH.2021.265391.4754
- راسخی، بهروز؛ قنبری موحد، رضوان؛ علی بیگی، امیرحسین (۱۳۹۷). تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت کارآفرینان کشاورزی شهری و روستایی استان کرمانشاه. *پژوهش‌های روستایی*، ۹(۳)، ۳۴۶-۳۵۹. doi: 10.22059/JRUR.2017.228470.1071
- روضاتی، حمیدرضا؛ قنبران، عبدالحمید (۱۳۹۲). ارتقاء کیفیت زیست‌محیطی شهرها با رویکرد کشاورزی شهری، نمونه موردی: شهر اصفهان. *معماری و شهرسازی پایدار*، ۱(۱)، ۱-۱۲. doi: 20.001.1.25886274.1392.1.1.1.7
- زرکش، ندا؛ سامه، رضا؛ ضرابی، محمدمهدی (۱۳۹۸). سایت موزه کشاورزی راهبردی آموزشی جهت ارتقاء محیط‌زیست شهری. *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*، ۲۱(۷)، ۲۷۰-۲۸۳. doi: 10.22034/JEST.2020.25857.3509
- شفیعی ثابت، ناصر (۱۳۹۳). خزش کلان شهر تهران و ناپایداری کشاورزی روستاهای پیرامونی. *آمایش محیط*، ۷(۲۴)، ۱۴۵-۱۶۲. <https://sanad.iau.ir/journal/ebtp/Article/526444?jid=526444>
- صدر موسوی، میرستار؛ رحیمی، اکبر (۱۳۹۱). تحلیلی بر توسعه کالبدی تبریز و تخریب اراضی کشاورزی و فضاهای سبز شهری. *جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای*، ۲(۴)، ۹۹-۱۰۹. doi: 10.22111/GAIJ.2012.879
- عبادی، هادی؛ محبی، زهرا (۱۴۰۰). بررسی تاثیرات کشاورزی شهری بر میزان سرمایه اجتماعی ذینفعان در دانشگاه رازی کرمانشاه. *جغرافیا و پایداری محیط (پژوهشنامه جغرافیایی)*، ۱۱(۳)، ۳۱-۴۴. doi: 10.22126/GES.2021.6851.2438
- قیومی محمدی، حمید (۱۳۷۹). هشدار در مورد تبدیل اراضی کشاورزی به شهری: مطالعه موردی اصفهان. *علوم خاک و آب*، ۱۴(۲)، ۱۵۴-۱۶۳.
- کریمی، رویا؛ صلاحی اصفهانی، گیتی (۱۳۹۹). نوع شناسی کشاورزی شهری و نقش آموزش آن در توسعه پایدار شهری استان زنجان. *آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*، ۹(۱)، ۱۵۳-۱۷۰. doi: 20.1001.1.23223057.1399.9.1.9.2

محمدپور، احمد (۱۴۰۰). فراروش: بنیان‌های فلسفی و علمی روش تحقیق ترکیبی در علوم اجتماعی و رفتاری، ویراست دوم. قم: لوگوس.

ملکی‌نژاد، حسین؛ محمدزاده، فاطمه؛ طاهرپور، مهشید (۱۳۹۹). جایگاه کشاورزی شهری در ارتقاء بهره‌وری کشاورزی و امنیت غذایی. سامانه‌های سطوح آبگیر باران، ۱ (۳)، ۴۳-۵۸. doi: 20.1001.1.24235970.1399.8.3.2.1

ولییور، سجاده؛ اکبری، محمدرضا؛ ذاکر حقیقی، کیانوش (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی استراتژیک در راستای توسعه کشاورزی شهری با روش SWOT. فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، ۵ (۱۵)، ۴۵-۵۷. https://ums.srbiau.ac.ir/article_6437.html

هاشمی‌بناب، صدیقه؛ شرزهای، غلامعلی؛ یزدانی، سعید (۱۳۹۱). برآورد ارزش خدمات غیرمصرفی زمین‌های کشاورزی برای ساکنان مناطق شهری با استفاده از تکنیک آزمون انتخاب (بررسی موردی: استان مازندران). اقتصاد کشاورزی (اقتصاد و کشاورزی)، ۶ (۳)، ۲۰۹-۱۷۷. https://www.iranianjae.ir/article_9305.html

یادآور، حسین؛ لطیفی، سمیه؛ خرازی، شهریر و نامی، مینا (۱۳۹۹). تحلیل ظرفیت‌های کشاورزی شهری از دیدگاه دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز، علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۶ (۱)، ۱۸۳-۱۹۶. doi: 10.22034/IAEEJ.2020.210183. 1478

یادآور، حسین؛ پناهی، هانیه و خرازی، شهریر (۱۴۰۰). شناسایی پیشران‌های مؤثر بر توسعه کشاورزی شهری در تبریز. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۷ (۲)، ۹۹-۱۱۲. doi: 20.1001.1.20081758.1400.17.2.7.5

References

- Agarwal, H.B., Bardhan, S. & Das, D. (2021). Urban agriculture as a sustainable option for solid waste management: A case study of an Indian City. *The Sustainable City* 253, 629-640, doi:10.2495/SC210511.
- Amirzadeh moradabadi, S., Ziaee, S., Mehrabi Boshir Abadi, H., & Kehkha, A. (2020). Effect of agricultural sustainability on food security of urban households in Iran: A Spatial Analysis at Provincial Level. *Agricultural Economics and Development*, 28(2), 25-48. doi: 10.30490/AEAD.2020.262222.1005. (In Persian).
- Bazgeer, S., Firoozi, Z., Shamsipour, A., & Moghbel, M. (2019). Spatial analysis of environmental conditions for urban agriculture in Tehran Metropolis (Case study: District 5). *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 7(1), 111-125. doi: 10.22059/JURBANGEO.2019.262056.939 . (In Persian).
- Binder, G. & Boldero, J.M. (2012). Planning for change: The roles of habitual practice and habitus in planning practice. *Urban Policy and Research*, 30(2), 175-188. doi:10.1080/08111146.2012.672059.
- Blay-Palmer, A., Santini, G., Dubbeling, M., Renting, H., Taguchi, M. & Giordano, T. (2018). Validating the city region food system approach: Enacting inclusive, transformational city region food systems. *Sustainability*, 10(5), 1-23. doi:10.3390/su10051680
- Booker, H.B. (2012). Mark Redwood (ed): Agriculture in urban planning: Generating livelihoods and food security. *Agriculture and Human Values*, 29(1), 125-126. doi:10.1007/s10460-012-9350-5.
- Cohen, N. & Ilieva, R.T. (2015). Transitioning the food system: A strategic practice management approach for cities. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 17, 199-217. doi:10.1016/j.eist.2015.01.003.
- Ebadi, H., & Mohebi, Z. (2021). Analyzing urban agriculture's effects on stakeholders' social capital at the Razi University of Kermanshah. *Geography and Environmental Sustainability*, 11(3), 31-44. doi: 10.22126/GES.2021.6851.2438. (In Persian).
- Fragkias, M., Güneralp, B., Seto, K.C. & Goodness, J. (2013). A synthesis of global urbanization projections. In T. Elmqvist, M. Fragkias, J. Goodness, B. Güneralp, P.J. Marcotullio, R.I. McDonald, S. Parnell, M. Schewenius, M. Sendstad, K. C. Seto, C. Wilkinson (Ed.) *Urbanization, Biodiversity and Ecosystem Services: Challenges and Opportunities. A Global Assessment* (pp.409-435). New York, London: Springer. doi:10.1007/978-94-007-7088-1.
- Ghiyoomi Mohammadi, H. (2000). A warning about converting agricultural land to urban: A case study of Isfahan. *Soil and Water Sciences*, 14(2), 154-163. (In Persian).

- Gren, A. & Andersson, E. (2018). Being efficient and green by rethinking the urban-rural divide- Combining urban expansion and food production by integrating an ecosystem service. *Sustainable Cities and Society*, 40, 75–82. doi:10.1016/j.scs.2018.02.031.
- Hamidi, K., & Yaghoubi, J. (2016). Identification of competencies required by urban agricultural promoters from the perspective of extension experts of Zanzan Province's Jihad-e-Agriculture Organization. *Journal of Agricultural Extension and Education Research*, 9(3), 23-33. <https://sanad.iau.ir/Journal/jaeer/Article/826008> . (In Persian).
- Han, p. & Wang, M. (2021). Study the impact of land use change on the development of urban agriculture function in Wuhan. *Proceedings, Fifth International Conference on Traffic Engineering and Transportation System (ICTETS), 12058* (06). doi:10.1117/12.2619479.
- Hashemibonab, S., Sharzei, G., & Yazdani, S. (2012). Estimating the value of non-use services of agricultural lands for residents using the choice experiment method(Case of Mazandaran Province). *Agricultural Economics*, 6(3), 177-209. https://www.iranianjae.ir/article_9305.html. (In Persian).
- Hosseininia, G. H., Moghaddas Farimani, S., & Rahimi Meshkin, F. (2016). Explanation of urban agricultural business components: A case study of rooftop farming. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 12(1), 85-101. doi: 20.1001.1.20081758.1395.12.1.6.7 . (In Persian).
- James, S.W (2014). Protecting Sydney's Peri-Urban Agriculture: Moving beyond a Housing/Farming Dichotomy. *Geographical Research*, 52(4), 377-386. doi:10.1111/ 1745-5871.12048.
- Jansma, J.E & Wertheim-Heck, S.C.O. (2021). Thoughts for urban food: A social practice perspective on urban planning for agriculture in Almere, the Netherlands. *Landscape and Urban Planning*, 206(103976). doi:10.1016/j.landurbplan.2020.103976.
- Karami, R., & Salahi Esfahani, G. (2020). Typology of urban agriculture and the role of its education in the urban sustainable development of Zanzan Province. *Environmental Education and Sustainable Development*, 9(1), 153-170. doi: 20.1001.1.23223057.1399.9.1.9.2. (In Persian).
- Khalilnezhad, M. R., Farzin, S., & Zohouriyani, M. (2021). Appropriateness of the historic gardens for urban agriculture development in Birjand City (Iran). *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 18(101), 51-66. doi: 10.22034/BAGH. 2021.265391.4754. (In Persian).
- Lamond, J. & Everett, G. (2019). Sustainable Blue-Green Infrastructure: A social practice approach to understanding community preferences and Stewardship. *Landscape and Urban Planning*, 191(103639). doi:10.1016/j.landurbplan.2019.103639.
- Malekinezhad H, Mohamadzadeh F, Taherpour M.(2020) The role of urban agriculture in increasing agricultural productivity and food security. *Journal of Rainwater Catchment Systems; 8* (3):43-58. doi:20.1001.1.24235970.1399.8.3.2.1. (In Persian).
- Maxwell, D. (1999) The political economy of urban food security in sub-Saharan Africa. *World Development* 27(11), 1939-1953. doi:10.1016/S0305-750X(99)00101-1.
- McTernan, E. (2018) Macroaggressions, Equality, and Social Practices, *the Journal of Political Philosophy*, 26(3), 261–281. doi:10.1111/jopp.12150.
- Mohammadpour, A. (2021). *Meta-Method: The Philosophical and Practical Foundations of Mixed Methods Research in Social and Behavioral Sciences (2nd ed.)*. Qom: Logos. (In Persian).
- Pourjavid, S., Poursaeed, A., & Mirdamadi, S. M. (2020). Factors affecting learners' performance participating in urban agriculture extension training courses(Case study: Horticulture training course - vegetable and summer cultivation). *Journal of Agricultural Education Administration Research*, 12(53), 139-161. doi: 10.22092/JAEAR.2021.351406.1748. (In Persian).
- Pourmohammadi, M. R. & Ghorbani, R. (2004). Methods of protecting gardens and agricultural lands and their effects on urban density in Iran. *Soffeh*, 14(38), 23-34. doi: 20.1001.1.1683870.1383.14.2.3.4 . (In Persian).
- Rasekhi, B., Ghanbari Movahed, R., & Alibaygi, A. (2018). Comparative analysis of agricultural entrepreneurship in rural and urban areas of Kermanshah province. *Journal of Rural Research*, 9(3), 346-359. doi: 10.22059/JRUR.2017.228470.1071 . (In Persian).

- Reckwitz, A. (2002). Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243-63. doi:10.1177/13684310222225432.
- Rozati, H., & Ghanbaran, A. (2013). Improve urban environmental quality approach to urban agriculture (Case study: Isfahan). *Journal of Sustainable Architecture and Urban Design*, 1(1), 1-12. doi: 20.1001.1.25886274.1392.1.1.1.7. (In Persian).
- Sadrmosavi, D. M. S., & Rahimi, A. (2012). Analysis of spatial expansion in Tabriz City and demolition of agriculture area and urban green spaces. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 2(4), 99-109. doi:10.22111/GAII.2012.879. (In Persian).
- Salle, J.D.L. (2019). Great food streets: planning and design for urban magnetism in post-agricultural cities. *Urban Design International* 24.118-128. doi: 10.1057/s41289-019-00094-6
- Schatzki, T. R. (1996) *Social Practice: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. New York: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511527470
- Schatzki, T. R. (Ed). (2002). *The Site of the Social: A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- ShafieiSabet, N., (2014). Tehran metropolitan sprawl and unsustainable agriculture in the peripheral villages. *Environmental-based Territorial Planning*, 7 (24), 145-162. <https://sanad.iau.ir/journal/ebtp/Article/526444?jid=526444>. (In Persian).
- Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012). *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How it Changes*. London: Sage.
- Strengers, Y. & Maller, C. (2015). *Social Practices, Intervention, and Sustainability: Beyond Behavior Change*. New York: Routledge.
- Su, S., Li, Xu, M., Cai, Z. & Weng, M. (2017). A geo-big data approach to intra-urban food deserts: Transit-varying accessibility, social inequalities, and implications for urban planning. *Habitat International*, 66, 22-40. doi:10.1016/j.habitatint.2017.04.007.
- United Nations (2014). *World Urbanization Prospects*, (ST/ESA/SER.A/352). un.org/en/development/desa/publications/2014-revision-world-urbanization-prospects.html.
- Valipour, S., Akbari, M. R. & Zaker Haghghi K. (2013). Strategic planning for urban agriculture development by SWOT. *Urban Management Studies*, 5 (15), 47-57. https://ums.srbiau.ac.ir/article_6437.html. (In Persian).
- Xianghui, T., Xiaoliang, X. (2012) Urban agriculture and urban sustainable development. *Proceedings, 6th International Association for China Planning Conference (IACP)*. Wuhan: IEEE. doi: 10.1109/IACP.2012.6401979.
- Yadavar, H., Latifi, S., Kharazi, S., & Nami, M. (2020). Analysis of urban agriculture capacities based on Tabriz University agricultural students' viewpoint. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 16(1), 183-196. doi: 10.22034/iaeej. 2020.210183.1478. (In Persian).
- Yadavar, H., Panahi, H., & Kharazi, S. (2022). Identifying driving factors of urban agriculture development in Tabriz City. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 17(2), 99-112. doi: 20.1001.1.20081758.1400.17.2.7.5. (In Persian).
- Yates, L. (2015). Everyday politics, social practices, and movement networks: daily life in Barcelona's social centers, *The British Journal of Sociology*, 66(2), 236-258. doi:10.1111/1468-4446.12101.
- Zarkesh, N., Sameh, R., & Zarabi, M. M. (2019). The Agricultural museum site as an educational strategy to enhance the urban environment. *Environmental Science and Technology*, 21(7), 270-283. doi: 10.22034/JEST.2020.25857.3509. (In Persian)

